

Piotr Paluchowski

(Zakład Historii i Filozofii Nauk Medycznych, Gdański Uniwersytet Medyczny)

<https://orcid.org/0000-0002-6525-3821>

Pomagać i leczyć. Przyczynek do powstania Instytutu Ubogich (*Armeninstitut*) w Gdańsku i jego pierwszych lat działalności (do 1795 r.)

Słowa kluczowe: Gdańsk, Instytut Ubogich (*Armeninstitut*)

Keywords: Gdańsk, Institute for the Poor (*Armeninstitut*)

W okresie nowożytnym funkcjonowało w Gdańsku wiele miejskich instytucji zajmujących się niesieniem pomocy potrzebującym. Należały do nich między innymi szpitale, których początki datowane są na okres panowania zakonu krzyżackiego w Prusach. Ponadto od 1525 r. funkcjonowały w pięciu gdańskich kościołach parafialnych skarbone boże (*Vorstände des Gotteskastens*). Były w nich składane datki, później przez ich zarządców rozdzielane potrzebującym. Gdy w 1550 r. wybuchł pożar, który objął znaczną część Głównego Miasta, miejskie władze zorganizowały zbiórki dokonywane przez panów tacych (*Schalherren*). Ich działalność stała się podstawą funkcjonowania Urzędu Dobroczynności (*Spendamt*), którym zarządzali prowizorzy (*Vorsteher* bądź *Provisores*). W XVII i XVIII w. instytucja ta przeżywała wiele zmian¹. Jedną z nich było wyodrębnienie z niej Instytutu Ubogich (*Armeninstitut*), co miało miejsce w 1788 r.

Tematyka dobroczynności, a w tym również szpitalnictwa, w nowożytnym Gdańsku, funkcjonującym ówczesnie w duchu protestanckim, od dawna budziła zainteresowanie badaczy. Zagadnienia z tym związane zostały przedstawione

---

¹ Na temat dobroczynności w nowożytnym Gdańsku zob. Adam Szarszewski, Piotr Paluchowski, „Wybrane aspekty dobroczynności w protestanckim Gdańsku (XVI–XVIII w.)”, *Gdański Rocznik Ewangelicki* 12 (2018): 55–72.

w różnych aspektach. Tematykę tę podejmowali między innymi: Hermann Freytag², Stanisław Sokół³, Stefan Porębowicz⁴, Eugeniusz Sieńkowski⁵, Aleksander Drygas⁶, Zdzisław Kropidłowski⁷, Maria Bogucka⁸, Stefan Hartmann⁹, Adam Szarszewski¹⁰

² Hermann Freytag, „Zwei Danziger Armenordnungen des sechzehnten Jahrhunderts”, *Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsverein* 39 (1899): 99–130.

³ Stanisław Sokół, *Medycyna w Gdańsku w dobie Odrodzenia* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1960), 227–239; *idem*, „Rzut oka na rozwój szpitalnictwa w dawnym Gdańsku”, w *Pamiętnik XX-lecia Szpitala Wojewódzkiego im. M. Kopernika w Gdańsku* (Gdańsk, [b.w.], 1966), 7–12.

⁴ Stefan Porębowicz, „Szkic historyczny z dziejów opieki społecznej i szpitalnej w Gdańsku”, *Szpitalnictwo Polskie* 3 (1964): 127–134; *idem*, „Samopomoc społeczna oraz szpital cechowy żeglarzy pw. św. Jakuba w Gdańsku”, *Szpitalnictwo Polskie* 1 (1970): 19–25.

⁵ Eugeniusz Sieńkowski, „Ochrona zdrowia i opieka społeczna w Gdańsku w dobie Odrodzenia”, *Annales Academiae Medicae Gedanensis* 4 (1974): 557–565.

⁶ Aleksander Drygas, „Krótki przyczynek do dawnych dziejów kościoła i szpitala pod wezwaniem św. Elżbiety w Gdańsku”, *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny* 50 (1987): 513–526.

⁷ Zdzisław Kropidłowski, „Rozwój sieci szpitalnej w Gdańsku do 1793 r.”, *Miscellanea Juridicohistorica Gedanensia* (1987): 151–174; *idem*, *Formy opieki nad ubogimi w Gdańsku od XVI–XVIII wieku* (Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 1992); *idem*, „Urzędy i urzędnicy powołani do opieki nad ubogimi w Gdańsku od XVI do XVIII w.”, w *Nędza i dostatek na ziemiach polskich od średniowiecza po wiek XX*. Materiały sesji zorganizowanej przez IHKM PAN, 20–22 maja 1991 r. w Warszawie, red. Janusz Sztetyło (Warszawa: Semper, 1992), 93–125; *idem*, „Apel Rady Miasta Gdańska z 1752 r. o wsparcie odbudowy szpitala Świętej Elżbiety w Gdańsku. Z dziejów miłosierdzia chrześcijańskiego”, *Universitas Gedanensis* 9 (1997): 73–90; *idem*, „Organizacja dzieł miłosierdzia chrześcijańskiego w Gdańsku w XVI–XVIII w.”, w *Charitas. Miłosierdzie i opieka społeczna w ideologii, normach postępowania i praktyce społeczności wyznaniowych w Rzeczypospolitej XVI–XVIII w.*, red. Urszula Augustyniak, Andrzej Karpiński (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 1999), 139–160; *idem*, „Selbsthilfe und Armenfürsorge in Danzig, Thorn und Elbing vom 16. bis zum 18. Jahrhundert”, w *Kulturgeschichte Preußens königlich polnischen Anteils in der Frühen Neuzeit*, hg. v. Sabine Beckmann, Klaus Garber (Tübingen: De Gruyter, 2005), 197–209.

⁸ Maria Bogucka, „Organizacja szpitalnictwa w Gdańsku w XVI–XVII wieku”, w *Szpitalnictwo w dawnej Polsce*, red. Maria Dąbrowska, Jerzy Kruppé (Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, 1998), 145–154.

⁹ Stefan Hartmann, „Danzigs Armenwesen und Sozialfürsorge in den ersten Jahren der preussischen Herrschaft (1793–1806)”, *Westpreußen-Jahrbuch* 49 (1999): 109–130.

¹⁰ Adam Szarszewski, *Szpital i kościół św. Jakuba w Gdańsku. Zarys historyczny* (Toruń: Mado, 1999); *idem*, „Lazaret czyli dom dla ospowatych: krótka historia o wytwórcach trumien, cyruliku i jego czeladniku”, *Annales Academiae Medicae Gedanensis* 35 (2005), supl. 9: 245–254; *idem*, „Opieka nad osobami upośledzonymi umysłowo i chorymi psychicznie w gdańskim szpitalu św. Łazarza (lazarecie) od XVI w. do XVIII w.”, *Annales Academiae Medicae Gedanensis* 35 (2005): s. 199–205; *idem*, „Zjawisko szpitala miejskiego w XIV–XVIII w. na przykładzie fundacji szpitalnych Gdańska”, *Annales Academiae Medicae Gedanensis* 35 (2005), supl. 9: 137–158; *idem*, Marta Bogotko-Szarszewska, *Imago mundi pauperum. Dom Dobroczyńności w Gdańsku według Johanna Jacoba Freyabenta i Samuela Donneta* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006); Adam Szarszewski, *Proces medykalizacji, aspekty socjalne, prawne i ekonomiczne (1755–1874)* (Gdańsk: Akademia Medyczna w Gdańsku, 2007); *idem*, „Życie codzienne w szpitalu św. Jakuba w Gdańsku w XVI–XVIII w.”, w *Szpital i kościół św. Jakuba. 600 lat fundacji gildii szyprow w Gdańsku*, red. Adam Sroka (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009), 200–240; *idem*, „Die vereinigten Spitäler zum Heiligen Geist und zu St.

oraz Sławomir Kościelak¹¹. Odnośniki do pozostałej literatury innych autorów można znaleźć w artykule opublikowanym na łamach czasopisma „Medycyna Nowożytna”¹². Ponadto część materiałów doczekała się edycji źródłowych¹³. Stan obecnych badań wskazuje jednak, że zagadnienie powołania oraz funkcjonowania w pierwszych latach Instytutu Ubogich nie było szerzej podejmowane przez powyższych autorów¹⁴. Stąd też odpowiedzią na potrzebę opracowania tego zagadnienia jest niniejszy przyczynek napisany w oparciu o wybrane źródła, przede wszystkim prasę.

Zanim doszło do powołania Instytutu w 1788 r., tematyka związana z sytuacją osób biednych oraz plany zmiany form pomocy dla nich podejmowane były na łamach ówczesnych periodyków gdańskich¹⁵. W „Tygodniowych Gdańskich

---

Elisabeth in Gdańsk/Danzig am Ende des 18. Jahrhunderts”, w *Quellen zur europäischen Spitalgeschichte in Mittelalter und Früher Neuzeit. Sources for the History of Hospitals in Medieval and Early Modern Europe*, hg. v. Martin Scheutz (Wien: Böhlau Verlag, 2010), 581–606; *idem*, „Lekarzy czujne oczy. Medykalizacja w Gdańsku doby oświecenia”, *Klio* 15 (2010): 59–93; *idem*, „Księgi kościelne jako źródło do badań dziejów fundacji szpitalnych”, w *Między Gdańskiem a Santiago. 600-lecie konsekracji kościoła św. Jakuba fundacji szyprow w Gdańsku*, red. Bartłomiej Siek, Adam Szarszewski, Piotr Paluchowski (Gdańsk: Wydawnictwo Athenae Gedanenses, 2015), 111–126; *idem*, „Wybrane aspekty”, 55–72.

¹¹ Sławomir Kościelak, „Kościół i szpital św. Jakuba wobec reformacji. Przemiany w funkcjonowaniu instytucji opiekuńczej w protestanckim Gdańsku”, w *Między Gdańskiem a Santiago*, 91–108.

¹² Adam Szarszewski, Piotr Paluchowski, „Stan epidemiologiczny oraz higiena w miastach Prus Królewskich w XVI–XVIII w. Badania po 1945 r. i postulaty badawcze”, *Medycyna Nowożytna* 20/2 (2014): 7–21; ogólna literatura na temat ubóstwa i opieki społecznej na terenach niemieckojęzycznych zob. Szarszewski, *Proces medykalizacji*, 20, przyp. 23.

¹³ Klementyna Bilikiewiczowa, „Collectanea ex Senatus consultis. Wyciągi z uchwał Rady m. Gdańska z lat 1604–1730 zawierające materiały do dziejów medycyny”, *Studia i Materiały do Dziejów Nauki Polskiej* B/5 (1961): 3–41; Adam Szarszewski, *Ordynacje i statuty szpitali gdańskich XV–XIX w.* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2004); *idem*, *Najstarsze księgi rachunkowe szpitali gdańskich. Księga rachunkowa szpitala Bożego Ciała (l. 1580–1581), księga rachunkowa zjednoczonych szpitali św. Ducha i św. Elżbiety (l. 1585–1593)* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2005); *idem*, *Ordynacje i instrukcje szpitala św. Łazarza, Szpitala na Zapleczu oraz Domu dla Chorych Zakazanie w Gdańsku XVII–XVIII w.* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2005); *idem*, *Sprawy szpitali i sierocińców w aktach prawnych Rady Miasta Gdańska XVI–XVIII w.* (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Grado, 2006).

¹⁴ O Instytucie Ubogich wspomina się krótko m.in. na łamach następujących prac: Christian Friedrich Wutstrack, *Historisch-topographisch-statistische Nachrichten von der Königl. Westpreußischen See und Handels-Stadt Danzig...*, 1807, Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej cyt. APG), 300, R/LI, 96, s. 182; Friedrich Karl Gottlieb von Duisburg, *Versuch einer historisch-topographischen Beschreibung der freien Stadt Dantzig* (Dantzig: Ferdinand Troschel, 1809), 251–253; Edmund Cieślak, „Mieszkańcy Gdańska w życiu codziennym”, w *Historia Gdańska*, t. 3, cz. 1, red. *idem* (Gdańsk: Wydawnictwo Morskie, 1993), 667; podano tam 1789 r. jako datę powstania Instytutu; Szarszewski Bogotko-Szarszewska, *Imago mundi pauperum*, 78–79; Szarszewski, *Proces medykalizacji*, 38; *idem*, „Instytut Ubogich”, w *Encyklopedia Gdańska*, red. Błażej Śliwiński (Gdańsk: Fundacja Gdańska, 2012), 412; *idem*, „Wybrane aspekty”, 65.

¹⁵ Przykład takiej tematyki, zob. „Ermunterung zur Mildthätigkeit gegen die Armen”, *Wöchentliche Danziger Anzeigen und dienliche Nachrichten* (1771): 61–64.

Ogłoszeniach i Istotnych wiadomościach” („Wöchentliche Danziger Anzeigen und dienliche Nachrichten”) w 1779 r. ukazał się dwuczęściowy artykuł będący przedrukiem z czasopisma „Hamburskie Adresowo-Kantorowe Wiadomości” („Hamburgische Adreß-Comptoir-Nachrichten”)¹⁶. Przynosił on podstawowe informacje na temat powołania tamtejszego Instytutu Ubogich oraz jego regulaminy¹⁷. W kolejnym wydaniu periodyku wydrukowano list, jak to określono „od szlachetnego filantropa przesłany” („Von einem edlen Menschenfreunde eingesandt”)¹⁸. Autor stawiał w nim wiele pytań. Czy i w Gdańsku nie powinna powstać podobna instytucja, jak w Hamburgu? Czy w mieście znajdują się chrześcijanie, którzy co roku przeznaczą jeden bądź dwa dukaty na pomoc ubogim w ten właśnie sposób? Retorycznie pytał również, czy znajdują się lekarze oraz chirurdzy, którzy chętnie wezmą udział w takim przedsięwzięciu? Niejako odpowiadając na to, autor zawiadamiał o trzech osobach, które podejmą się organizacji takiego instytutu, jednakże woła pozostać anonimowe. Placówka miała zostać utworzona na wzór hamburski. Anonimowy autor tekstu zwracał się do miejscowych medyków, chirurgów oraz aptekarzy, którzy chcieliby wziąć udział w takim przedsięwzięciu, aby zgłosili swój akces na piśmie. Podpisany list mieli zapieczętować w kopercie i zaadresować „do towarzystwa dla wspierania uzdrowienia chorych ubogich domowych” („An die Gesellschaft zu Beförderung der Genesung kranker Hausarmen”), a następnie przekazać do doktora Christiana Sendla¹⁹ bądź pozostawić w drukarni Thomasa Schreibera²⁰, która drukowała tygodnik. Po zliczeniu osób zainteresowanych współpracą miał powstać dalszy plan, który zostałby upubliczniony w formie druku²¹. Ponadto, po powstaniu instytucji co pół roku miano drukować informacje dotyczące jej działalności. Brak źródłowych danych o powodzeniu tej inicjatywy wskazuje na to, że nie została ona zrealizowana.

¹⁶ „Plan zum Vortheil der kranken Hausarmen in Hamburg. Aus dem Hamb. Adreß-Comtoirnachr”, *Wöchentliche Danziger Anzeigen und dienliche Nachrichten* (1779): 297–301; „Plan zum Vortheil der kranken Hausarmen in Hamburg. Beschluß”, *Wöchentliche Danziger Anzeigen und dienliche Nachrichten* (1779): 313–316.

¹⁷ Na temat wzorca hamburskiego zob. Szarszewski, *Imago mundi pauperum*, 78.

¹⁸ „Nachschrift zu dem aus den Hamburgischen Adreß-Comtoir-Nachrichten in no. 25. und 26 der Danziger Anzeigen eingeruckten Plan zum Vortheil der kranken Hausarmen in Hamburg”, *Wöchentliche Danziger Anzeigen und dienliche Nachrichten* (1779): 329–331.

¹⁹ Na temat tej postaci zob. Piotr Kociumbas, Piotr Paluchowski, „Rymem wiedzy rozkrzewianie. Poezja kantatowa gdańskiego lekarza Christiana Sendla (1719–1789)”, w *Lekarz jako autor i bohater literacki*, red. Edward Białek, Dariusz Lewera (Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut, 2019): 54–55; tam też dalsza bibliografia dotycząca tej osoby.

²⁰ O drukarzu tym zob. Piotr Paluchowski, „Drukarze z ulicy Rzeźnickiej. Właściciele drukarni Rady Miejskiej i Gimnazjum Akademickiego na Starym Przedmieściu”, w *Historie gdańskich dzielnic*, t. 2, red. Janusz Dargacz, Katarzyna Kurkowska (Gdańsk: Muzeum Gdańska, 2019), 213–215; tam też dalsza bibliografia dotycząca tej osoby.

²¹ Miał on nosić tytuł *Plan zum Vortheil der Danziger Hausarmen*, druku tego jednak nie udało się odnaleźć.

Z kolei na początku 1788 r. opublikowano w czterech częściach tekst autorstwa niemieckiego pedagoga i publicyisty Johanna Geорга Büscha²² dotyczący zasad funkcjonowania pomocy ubogim w Hamburgu²³. Jak można mniemać, miał to być głos w dyskusji nad formą gdańskiego przedsięwzięcia.

Jego założenia i cele pojawiły się w formie zawiadomienia (*Intimation*) wydanego przez miejskie władze 1 czerwca 1788 r. Mówiono w nim o coraz większej liczbie osób żebrzących na ulicy, choć duża część z nich mogłaby pracować. Konkurowały one z osobami chorymi, starymi oraz niezdolnymi do pracy, pogarszając znacznie ich los. Taka sytuacja była irytująca i uciążliwa dla mieszkańców. Dlatego też władze postanowiły działać i wynajął pomieszczenia obok Domu Dobroczynności. Chciano tam zorganizować pracę, a także przygotować miejsce, gdzie potrzebujący mogliby zostać zaopatrzeni w żywność oraz odzież. Czuwać miał nad tym prowizor Domu Dobroczynności i zwracać uwagę na bezczynność, niemoralność oraz wszystkie, jak to określono, „inne zaburzenia”. Takiemu rygorowi mieli zostać poddani nie tylko dorośli, ale również młodzież. Celem były zmiany w ich życiu, również religijnym, w czym powinno pomóc właściwe zajęcie i przekazywana wiedza. Dzięki temu ucziwi oraz potrzebujący ludzie mieliby znaleźć sposób na zarabianie w godny sposób.

Z drugiej strony, żebracy, przyzwyczajeni do wygodnego życia i przyjmowania łatwej jałmużny, a odwykli od zarabiania własnymi rękoma i często obwiniający miejscowych obywateli o swoje położenie, mogliby dzięki tej instytucji stać się dobrymi członkami społeczeństwa. W druku tym wyrażono nadzieję, że w ciągu kilku tygodni przedsięwzięcie to będzie mogło się rozpocząć, choć zwrócono też uwagę na potrzebę wyasygnowania funduszy przeznaczonych na zakup materiałów oraz narzędzi. Dlatego władze postanowiły zorganizować specjalną kwestę na ten cel w drugą niedzielę po święcie Trójcy Świętej²⁴.

Wskazane przez władze kilka tygodni nieco się przeciągnęły, gdyż Instytut Ubogich udało się utworzyć dopiero w październiku 1788 r.²⁵ Szczególnie starania

²² Na jego temat zob. Jürgen Zabeck, Frank Hatje, *Johann Georg Büsch (1728–1800). Wirtschaftliches Denken und soziales Handeln* (Hamburg: Verein f. Hamb. Gesch., 1992).

²³ „Des Herrn Prof. Büsch, näherer Entwurf zu einer gebesserten Armenpflege in der Stadt Hamburg, im Auszuge”, *Wöchentliche Danziger Anzeigen und dienliche Nachrichten* (1788): 10–12; „Des Hrn. Prof. Büsch, näherer Entwurf zu einer gebesserten Armenpflege in der Stadt Hamburg, im Auszuge. Fortsetzung”, *Wöchentliche Danziger Anzeigen und dienliche Nachrichten* (1788): 21–22, 45–48; „Des Hrn. Prof. Büsch, näherer Entwurf zu einer gebesserten Armenpflege in der Stadt Hamburg, im Auszuge. Beschluß”, *Wöchentliche Danziger Anzeigen und dienliche Nachrichten* (1788): 65–67.

²⁴ *Intimation, abzulesen am 2 ten Sonntage nach Trinitatis den 1 ten Junii 1788* ([Gdańsk], [b.w.], 1788), Polska Akademia Nauk Biblioteka Gdańska (dalej cyt. PAN BG), Od 5714, 8°, adl. 41; APG, 300, 93/52, 477–480.

²⁵ Taką datę otwarcia Instytutu podano w: „Beylage zu den Danz. Nachrichten no. 47”, *Königlich Preußische Danziger Nachrichten und Anzeigen zum Nutzen und Besten des Publikums* (1795): po 1018; Wutstrack, *Historisch-topographisch-statistische Nachrichten*, 182.

ku temu czynił kupiec Caspar David Selcke, będący wtedy prowizorem urzędu budowlanego i aprowizacji (*am Speise und Bau-Amt*), a także mistrzem kwartału rybackiego (*Quartiermeister aus dem Fischerquartier*), który obejmował dzielnicę świętojańską²⁶. Instytut miał pomagać osobom ubogim posiadającym własne mieszkania, a więc nie bezdomnym. Wyodrębniano ich z grona żebraków i nadano nazwę ubogich domowych (*Hausarmen*). Instytucja ta różniła się od Domu Poprawy (*Zuchthaus*), gdzie przymusowo przebywali żebracy, włóczędzy oraz sprawiająca kłopoty wychowawcze młodzież²⁷. Kwestią dyskusyjną jest, czy jedną z przyczyn powołania Instytutu była zwiększająca się liczba tego typu biednych, czy też większe zainteresowanie nimi ze strony władz miejskich. Być może obie sprawy spłotyły się ze sobą. Jedną z form działalności Instytutu polegała na przekazywaniu cotygodniowo bezpośrednio potrzebującym świadczeń socjalnych w formie pieniężnej bądź w naturze. Wsparcie obejmowało również bezpłatną opiekę lekarza lub chirurga. Warto wspomnieć, że tego typu pomoc gdańskie władze organizowały już znacznie wcześniej²⁸. *Novum* była natomiast możliwość wykonywania prac w domu, przede wszystkim przędzenia wełny oraz lnu. Osoby chętne otrzymywały niezbędne materiały nieodpłatnie. Instytut odbierał gotowe wyroby, sprzedawał je, a otrzymane pieniądze przeznaczał na dalszą pomoc ubogim. Instytucja ta początkowo zajmowała jedną izbę w Domu Dobroczynności (*Spend- und Waisenhaus*) znajdującym się przy ul. Sierociej (*Am Spendhaus*), a następnie przeniesiono ją do zakupionego w tym celu budynku znajdującego się przy tej samej ulicy²⁹.

O powołaniu Instytutu Ubogich jest mowa w drukowanym zarządzeniu władz miejskich z 17 października 1788 r. oraz zawiadomieniu wydanym 26 października 1788 r. Ogłaszano w nich, że od 1 listopada 1788 r. zabronione będzie żebractwo w obrębie miasta, a osoby potrzebujące wsparcia mogą zgłaszać się do nowej instytucji. Podkreślono, aby zakazu tego nie naruszali też mieszkańcy miasta udzielaniem jałmużny na ulicy bądź w domu, a ewentualne środki przekazywali na rzecz Instytutu. Władze tłumaczyły bowiem, że intencją nie jest w żadnym wypadku ograniczenie działalności charytatywnej, ale zainicjowanie prawdziwie skutecznej i pomocnej miłości. Zapowiadano rozpoczęcie comiesięcznych kwest

²⁶ Niestety, dokładniejszych danych biograficznych na temat tej osoby nie udało się odnaleźć; C.D. Selcke jest wymieniany na tych stanowiskach w: *Das jetzt-lebende Dantzig...* (Danzig: D.L. Wedel, [1789]), PAN BG, Uph o. 4848, 66; *Das jetzt-lebende Dantzig...* (Danzig: D.L. Wedel, [1791]), PAN BG, Uph o. 4848, 9, 66.

²⁷ Na temat tej instytucji zob. Dariusz Kaczor, „Dom Poprawy (Zuchthaus) w Gdańsku w XVII–XVIII w.”, *Rocznik Gdański* 56/1 (1996): 43–64; *idem*, *Przestępczość kryminalna i wymiar sprawiedliwości w Gdańsku w XVI–XVIII wieku* (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Officina Ferberiana, 2005), 340–351; prawie w tym samym czasie, bo w 1790 r., Dom Poprawy został zamieniony na więzienie.

²⁸ O zapomogach i opiece medycznej dla biednych w XVII w. zob. Kropidłowski, *Urzędy i urzędnicy*, 102–104.

²⁹ Szarszewski, *Imago mundi pauperum*, 78, przyp. 23.

na ten cel³⁰. W zarządzeniu podkreślono, że osoby, które będą wielokrotnie łamały zakaz zebrania, zostaną poddane ciężkiej karze więzienia³¹. Ponowne zarządzenie władz miejskich o podobnej treści ukazało się drukiem 30 marca 1791 r.³²

Organizacja zbierania datków dla Instytutu została bardziej szczegółowo omówiona w zawiadomieniu, które ukazało się 1 lutego 1789 r. Kwesty organizował prowizor Domu Dobroczyńności, który miał podzielić miasto na rejony (*Sammlungs-Distrikt*) oraz dostarczać kwestarzom odpowiednie puszkki. Te po zakończeniu zbiórki powinny być przekazywane z powrotem do osoby je wydającej. Pierwszą kwestę zaplanowano na 5 lutego 1789 r., a następne w pierwsze czwartki każdego miesiąca. Rekrutacja kwestarzy odbywała się poprzez wybory pośród obywateli, którzy ukończyli 65. rok życia, a samo kwestowanie traktowano jako obywatelski obowiązek; można także było zgłaszać się dobrowolnie. Tekst zawiadomienia zakończono słowami wyrażającymi nadzieję: „[...] lecz każdy obywatel i mieszkaniec poprzez aktywne wsparcie postara się włączyć w owo dzieło zachowania i rozkwitu instytucji filantropijnej, aby również i w ten sposób wszelkie błogosławione efekty, stanowiące cel utworzenia Zakładu Ubogich, w jak największym stopniu mogły być promowane” („sondern jeder Bürger und Einwohner bemüht seyn werde, durch thätige Mithülfe an dieser zur Erhaltung und Aufnahme einer menschenfreundlichen Anstalt getroffenen Einrichtung Theil zu nehmen, damit auch dadurch alle die gesegneten Wirkungen, welche die Gründung der Armenanstalt zur Absicht hat, so viel möglich befördert werden mögen”)³³. Warto jednak zaznaczyć, że kwesty na rzecz ubogich były organizowane w Gdańsku już znacznie wcześniej. W 1706 r. miejskie władze powołały do tego tzw. tacowych³⁴.

O finansowej transparentności Instytutu Ubogich świadczy ogłoszenie prasowe z 14 listopada 1789 r. Mowa w nim o tym, że prowizorzy Domu Dobroczyńności będą dostępni w każde środowe popołudnie, aby osobom zainteresowanym przedstawić bieżącą sytuację administracyjną oraz finansową instytucji. Jednocześnie

³⁰ Warto również zaznaczyć, że różnorakie kwesty odbywały się w Gdańsku znacznie wcześniej, zob. np. Edmund Cieślak, „Gdański projekt kasy wykupu marynarzy z rąk piratów z połowy XVIII wieku”, *Przegląd Historyczny* 51/1 (1960): 33–51; Maria Bogucka, *Gdańscy ludzie morza w XVI–XVIII wieku* (Gdańsk: Wydawnictwo Morskie, 1984), 147–148; Sławomir Kościelak, *Katolicy w protestanckim Gdańsku od drugiej połowy XVI do końca XVIII wieku* (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2012), 424–425.

³¹ Zarządzenie: [Zu wissen: Nachdem von sämtlichen löbl. Ordnungen beschlossen worden...] ([Gdańsk]: [b.w.], 1788), APG, 300, 10/87¹⁴, k. 381 r – 382 v; 300, 93/52, 509–512; zawiadomienie: *Intimation von den Kanzeln abzulesen am 23 Sonntage nach Trinitatis den 26. October 1788* ([Gdańsk]: [b.w.], 1788), PAN BG, Od 5714, 8°, adl. 43; oraz w: APG, 300, 10/87¹⁴, k. 383 r–384 v; 300, 93/52, 485–488.

³² [Zu wissen: Demnach E. Rath mißfällig vernommen...], APG, 300, 93/52, 518.

³³ *Intimation von den Kanzeln abzulesen am 4 ten Sonntage nach Heil. 3 Könige, den 1 ten Februar 1789* ([Gdańsk]: [b.w.], 1788), PAN BG, Od 5714, 8°, adl. 47.

³⁴ Na ten temat zob. Kropidłowski, *Urzędy i urzędnicy*, 101, 105–108.

do wglądu udostępniano rachunki³⁵. Sytuacja ubogich musiała wstrząsać niektórymi mieszkańcami, gdyż zdarzały się przypadki nadzwyczaj hojnych darczyńców. Na przykład na początku listopada 1790 r. anonimowa osoba do skarbnicy, do której zbierano datki dla osób biednych, wrzuciła sto dukatów, za co na łamach tygodnika podziękował jej przełożony gdańskiego Lazaretu i życzył darczyńcy, aby otrzymała nagrodę od Boga. Ten sowity datek miano przeznaczyć na potrzeby Instytutu Ubogich³⁶. Podobnie było z kwotą 71 florenów i 27 1/3 grosza, którą zebrano podczas balu maskowego 26 stycznia 1791 r. Za te datki dziękował prowizor Domu Dobroczynności³⁷. Z kolei na podobnej imprezie 9 lutego 1791 r. zebrano 103 guldeny i 13 2/3 grosza³⁸. Zorganizowana tego samego dnia kolekta przeznaczona na nowy Instytut Ubogich przyniosła datki w wysokości 29 florenów i 16 1/3 grosza³⁹. Poniżej tych informacji wydrukowano podziękowania dla szambelana („Kammerherr”) Wejhera („Weyher”), który na balu maskowym ofiarował dla ubogich 87 florenów, a także dla innych osób, od których zebrano 39 florenów i 15 groszy⁴⁰.

W gdańskim tygodniku, począwszy od 1792 r., drukowano sprawozdania finansowe Instytutu Ubogich z krótkim bądź dłuższym komentarzem. Pierwsze z nich obejmowało okres od początku 1791 do 1 listopada 1792 r. (tabela 1). Zwrócono przy okazji uwagę czytelnikom, że publikacja ta ma na celu przekonanie innych do łożenia środków na tę instytucję. Poza sprawami finansowymi podawano też informacje dotyczące liczby osób znajdujących się pod opieką Instytutu. Było to łącznie 406 osób, które otrzymywały zapomogę pieniężną co tydzień, w każdą środę. Całość wypłaconych środków w okresie sprawozdawczym wyniosła 9991 florenów i 24 grosze. Z tego 248 osób otrzymywało co tydzień 12 groszy, 97 ubogich – 18 groszy, a 36 biednych – 24 grosze. Wyasygnowano również po 30 groszy dla 25 osób niewidomych oraz bardzo starych, jedna z nich miała 98 lat. Ponadto niewidząca kobieta otrzymywała 36 groszy tygodniowo. Pod opieką Instytutu przebywało 97 osób, z czego część określono jako żebracy „nietutejsi”. Zostali oni wyprawieni i na odchodne wypłacono im po 2 floreny.

³⁵ [„Wenn einem geehrten Publico gefällig seyn sollte...“], *Wöchentliche Danziger Anzeigen und dienliche Nachrichten* (1789): 558; informacja te powtórzono w: [„Wenn einem geehrten Publico gefällig seyn sollte...“], *Wöchentliche Danziger Anzeigen und dienliche Nachrichten* (1789): 569, 577.

³⁶ [„Es hat sich bey der in diesen Monath gewöhnlichen Ausnahme der Armen-Kasten...“], *Wöchentliche Danziger Anzeigen und dienliche Nachrichten* (1790): 697, 705, 714.

³⁷ [„Die Vorstehere am Spendhause...“], *Wöchentliche Danziger Anzeigen und dienliche Nachrichten* (1791): 42.

³⁸ *Ibidem*, 63.

³⁹ [„Da den Vorstehern am Spendhause...“], *Wöchentliche Danziger Anzeigen und dienliche Nachrichten* (1791): 63.

⁴⁰ [„Daß wir von den Herrn Kammerherrn...“], *Wöchentliche Danziger Anzeigen und dienliche Nachrichten* (1791): 63.

Tabela 1. Dochody i wydatki Instytutu Ubogich w okresie od 1 listopada 1791 r. do 1 listopada 1792 r.

der Armen-Anstalt vom 1. Nov. 1791. bis 1792. den 1. Nov.					
Einnahme	Fl.	Gr.	Ausgabe	Fl.	Gr.
An Saldo	660	15	An wöchentliche Austheilung	9991	24
			Unterhaltung der Armen		
monatliche Einnsammlung	15726	5	Roggen	1960	28
verschiedene Beyträgen	1193	7	Holz und Torf	1665	15
Kostgelder und zurückgezahlte Accise	106	21	Fleisch, Grütze, Mehl, Heering, Zwerge, Gemüse, Käse, Butter, Fett, u.	2997	2
Gelder aus den Sterbladen u. Nachlaß der Armen	740	11	Kleidungsstücke u. Leinwand	760	22
Interessen von bestätigten Capitalien	295	–	den Hrn. Doctor, Hrn. Ordinario, Apotheker u. Chirurgo	525	27
2081 ½ Pfund Wolle Spinnlohn	1540	–	Officianten	433	–
1406 St. Garn verkauft	511	25	fleißige Spinner	47	18
			Lazareth Zinßamt	300	–
			Dito dieses Jahr	300	–
			Flachs	279	6
			Trinken	195	12
			fremden Bettler	17	–
			Reisegeld		
			diverse Ausgabe	275	5
			Bau	148	4
			Unkosten		
			Saldo	876	13
	20773	26		20773	26

Źródło: „Verfolg von vorigem Jahre“, *Wöchentliche Danziger Anzeigen und dienliche Nachrichten* (1792): 563–564.

Dzięki drukowanemu sprawozdaniu wiadomo, że pomoc polegała nie tylko na rozdawaniu pieniędzy, ale również żywności, jak żyto, kasza, mięso, masło, a także napojów, drewna, torfu i odzieży. Z budżetu opłacano też opiekę lekarską, chirurgiczną i aptekarską, płacono pensje urzędnikom, uiszczano czynsz dla Lazaretu, dokonywano napraw budowlanych oraz kupowano len, który był przędzony przez osoby znajdujące się pod opieką instytucji. Najbardziej staranni z przędzarzy otrzymywali nagrody.

Sprawozdanie prezentuje również strukturę dochodów Instytutu. Składały się na nie między innymi comiesięczne kolekty, okazyjne datki, donacje z testamentów osób zmarłych oraz odsetki od kapitału. Ważną część stanowiły sumy pozyskane ze sprzedanej przędzy wełnianej oraz lnianej⁴¹.

Kolejne rozliczenie finansowe ukazało się rok później i obejmowało okres od 1 listopada 1792 do 30 listopada 1793 r. (tabela 2). W tym czasie z cotygodniowej pomocy finansowej skorzystało 416 osób, a więc o 10 więcej. Z tego grona 258 osób otrzymywało co tydzień 12 groszy, 101 osób – 18 groszy, 34 biednych – 24 groszy, a 22 ubogich – 30 groszy. Ponadto Instytut wspomagał jedną osobę niewidomą, która dostawała 36 groszy tygodniowo. Przedstawiona struktura dochodów i wydatków wyglądała podobnie, jak poprzednia, ale zawierała kilka nowych punktów. Zebrane podczas comiesięcznej kolekty środki zaprezentowano z podziałem na okręgi. Największe datki zebrano na Głównym Mieście, a blisko siedem razy mniej na Starym Mieście. Na kolejnych miejscach znajdowały się Dolne Miasto i przedmieścia. Warto również zwrócić uwagę, że we wcześniejszym okresie zebrano w trakcie kolekty 15 726 florenów i 5 groszy, a niniejszy zamknięto sumą 14 003 florenów i 18 groszy. W zestawieniu pojawia się również kwota uzyskana ze sprzedaży 832 sztuk przędzy przygotowanej poza Instytutem, a w kolumnie wydatków – zapłata dla przędzarzy⁴².

Za okres od 1 grudnia 1793 do 30 października 1794 r. nie opublikowano sprawozdania. Być może zmieniona sytuacja polityczna – wcielenie Gdańska do Królestwa Pruskiego – odegrała w tym jakąś rolę. Z zachowanej notki prasowej wiadomo, że później, to jest 7 stycznia 1795 r., odbył się bal maskowy, podczas którego zebrano 87 florenów i 21 groszy przeznaczonych dla Instytutu⁴³. Tydzień później, 14 stycznia, anonimowa osoba pozostawiła sakiewkę z 60 florenami i adnotacją: „Dla Instytutu Ubogich od przyjaciółki biednych” („Fürs Armen-Institut von einer Freundin der Armen”)⁴⁴. Jeszcze tego samego dnia pozostawiono 6 rubli z informa-

⁴¹ „Verfolg von vorigem Jahre”, *Wöchentliche Danziger Anzeigen und dienliche Nachrichten* (1792): 563–564.

⁴² „Uebersicht der Einnahme und Ausgabe des neuen Armeninstituts vom ersten November 1792 bis dahin 1793”, *Wöchentliche Danziger Anzeigen und dienliche Nachrichten* (1793): 699.

⁴³ [„Von einem unbekanntem Wohlthäter...”], *Königlich Preußische Danziger Nachrichten und Anzeigen zum Nutzen und zur Bequemlichkeit des Publikums* (1795): 31.

⁴⁴ [„Ferner sind mir unterm...”], *Königlich Preußische Danziger Nachrichten und Anzeigen zum Nutzen und zur Bequemlichkeit des Publikums* (1795): 31.

Tabela 2. Dochody i wydatki Instytutu Ubogich w okresie od 1 listopada 1792 r. do 1 listopada 1793 r.

Uebersicht der Einnahme und Ausgabe des neuen Armeninstituts vom ersten November 1792 bis dahin 1793					
Einnahme	Fl.	Gr.	Ausgabe	Fl.	Gr.
An Saldo vom vorigen Jahre	876	13	Zu den wöchentlichen Austheilungen	10271	6
Von den monatlichen Einsammlungen:			Zur Versorgung der Armen im Armenhause:		
Von der Rechtst. 10552 f. 2 gr.			Für Roggen	1759	16
Von der Altstadt 1574 f. 19 gr.			Grützen, Fleisch, Butter, u. a. Victualien	3020	23
Von der Vorstadt 869 f. 10 gr.			Trinken	219	18
Von der Niederst. 1007 f. 17 gr.			Holz und Torf	1371	27
Summa	14003	18	Kleidung	316	6
Von Verrhruungsgeldern	1400	12	den Arzt, Chirurgen und Apothecker	590	12
dem Nachlaß der im Armenhause gestorbenen Armen, Kostgeldern u. s. w.	305	6	die Officianten	437	-
Interessen	297	15	Zinß an das Lazareth	300	-
Spinnlohn für 1696 Pfd. Wolle	1402	18	Baukosten	90	1
Dito für 1219 Stk. Garn	451	4	diverse Ausgaben	459	27
Dito für 832 Stk. Garn. Welche ausserhalb dem Armenhause gesponnen werden	306	2	Belohnungen an fleißige Spinner	88	-
Vorschuß	349	21	Spinnlohn an Spinner ausserhalb dem Armenhause	156	17
Flachs			Flachs	311	16
Summa	19392	19	Summa	19392	19

Źródło: „Uebersicht der Einnahme und Ausgabe des neuen Armeninstituts vom ersten November 1792 bis dahin 1793”, *Wöchentliche Danziger Anzeigen und dienliche Nachrichten* (1793): 699.

cją, że to podarek od dziesięcioletniego chłopca dla potrzebujących braci z Instytutu Ubogich. Na łamach prasy składano za to szczególne podziękowania, gdyż takie wsparcie było potrzebne z uwagi na wyjątkowo wysokie ceny produktów oraz wzrost liczby osób potrzebujących pomocy⁴⁵. Zapewniano przy tym, że datki te są wydawane oszczędnie i celowo. Pod tymi styczniowymi informacjami podpisał się „Sam.[uel] Gottl.[ieb] Schöps” – prowizor i administrator Instytutu. Musiał objąć to stanowiska niedawno, gdyż zapowiadał, że po roku swojej służby przedstawi na łamach periodyku rozliczenie⁴⁶.

Schöps obietnicy swojej dotrzymał, gdyż pod koniec 1795 r. ukazało się rozliczenie obejmujące okres od 1 listopada 1794 do 31 października 1795 r. (tabela 3). Jak zapisał we wstępie, przygotowanie sprawozdania było jednym z jego najprzyjemniejszych obowiązków, a każda z zainteresowanych osób może przejrzeć rachunki na miejscu. Wskazał, że z cotygodniowej pomocy korzystało od 400 do 450 osób przebywających poza Instytutem, większość w wieku od 60 do 90 lat. Porównując to rozliczenie z wcześniejszymi, należy wskazać na zmniejszenie się datków z cotygodniowych kwest, wzrosły za to kwoty pochodzące z pośmiertnych darowizn. Środki pozyskane z posiadanego kapitału pozostały na takim samym poziomie. Z informacji zawartych w tabeli można dowiedzieć się, że wynosił on 6020 florenów i był oprocentowany na 5%. Zmiany te spowodowały skurczenie się środków pieniężnych przekazywanych potrzebującym co tydzień. Dlatego też Instytut zaczął organizować loterie. Szczęśliwcom wypłacono łącznie 32 floreny i 24 grosze. Sytuację placówki określono jako złą, o czym napisał w komentarzu do tabeli sam prowizor. Wskazywał, że brakowało pieniędzy na rozwinięcie działalności Instytutu, w tym zatrudnienie większej liczby biednych, zwłaszcza kobiet. Jednocześnie pisał: „ta dobroczynna instytucja jest całkowicie waszym dziełem, dziełem waszego miłosierdzia, nie możecie i nie pozwolicie jej upaść” („Diese wohlthätige Anstalt ist ganz Ihr eigen Werk, das Werk Ihrer Barmherzigkeit, Sie können und werden sie nicht sinken lassen”). Zapewniał, że każdy grosz zostanie przekazany potrzebującemu dopiero po dokładnym zbadaniu jego położenia. Poinformował o zbiórkach, podczas których datki będą zbierane do puszek pomalowanych na kolor brązowy, opatrzonych napisem „Armen-Institut” oraz pieczęcią. Pojawiły się bowiem osoby, które kwestowały z fałszywymi puszkami⁴⁷. Dochody ze zbiórek w rytmie comiesięcznym miały być publikowane w periodyku⁴⁸.

⁴⁵ [„Und unter nämlichen Dato...“], *Königlich Preußische Danziger Nachrichten und Anzeigen zum Nutzen und zur Bequemlichkeit des Publikums* (1795): 31.

⁴⁶ [„Daß diese und sämtliche Wohlthaten...“], *Königlich Preußische Danziger Nachrichten und Anzeigen zum Nutzen und zur Bequemlichkeit des Publikums* (1795): 31.

⁴⁷ Proceder taki miał miejsce w 1727 r., gdy pojawiła się kwestująca osoba podająca się za wysłannika miasta Olenдорff, zob. Kropidłowski, *Urzędy i urzędnicy*, 101.

⁴⁸ „Beilage zu den Danz. Nachrichten no. 47”, *Königlich Preußische Danziger Nachrichten und Anzeigen zum Nutzen und Besten des Publikums* (1795): po 1018.

Tabela 3. Dochody i wydatki Instytutu Ubogich w okresie od 1 listopada 1794 r. do 31 października 1795 r.

Des Armen-Instituts. Vom Iten November 1794 bis den 31sten October 1795					
Einnahme	Fl.	Gr.	Ausgabe	Fl.	Gr.
An Saldo laut Abschluß vom vorigen Jahr Fl.	103	17	Per Geld-Ausheilungen an 400 bis 450 Nothleidende außer dem Hause Fl.	5453	-
Monatliche Einsammlungen	12017	17	Kleine Unterstützungen an Dürftige	33	-
Außerordentliche Beiträge u. Geschenke	1329	16	Beköstigungs-Kosten	7123	29
Aus dem Nachlasse der verstorbenen Armen und aus verschiedenen Todten-Laden	958	15	Bekleidung, Leinwand zu Hemden u. Schürzen u. Bedeckung und Seife zur Wäsche	806	8
Interessen, von dem, dem Armen-Institut zugehörigen u. bestätigten Capitals von Fl. 6020 à 5 pCt. (Selbiges ist in diesem Jahre noch mit Fl. 400 vermehret worden.	301	-	Holz zur Bäckerey zur Küche und Heizung; und Oel zur Beleuchtung	1399	1
An Arbeitslohn, als:			Zins am Lazareth, für das zum Armen-Instituts eingerichtete Gebäude	300	-
Spinnlohn für 2004 Pfund Wolle	1242	6	Reparatur-Kosten für obiges Gebäude	31	23
Ueberschuß von versponnenen Flachs und Heede: – für verkaufte Garn nach Abzug des Kostens	54	2	Lazareth, Kranken-Geld für 1 Jahr wegen 1 Person	52	-
Vorrath ist befindlich, bestehend in 11 Schock Heeden Garn à Fl. 12 – Fl. 132			Dem Arzt, Wunderarzt, und für Medicin	496	3
100 Stück grobes Klinker-Garn à 12 Gr. 40	172	-	Dem Hofmeister, die Spendhausischen Officianten, und die Stubenfrauen Gehalt	523	6

Ueberschuß von versponnen 233 Pfund Wolle	2	6	Besoldung und Prämien an die Gassen- Vögte für eingebrachte Bettler	88	12
Pflücklohn und Ueberschuß von 109 ½ Stein Werk	131	6	Prämien an fleißige Spinner	67	6
Pflücklohn für 491 Pfund Federn	71	21	Bezahltes Ladengeld	32	24
Empfangene Accise-Bergütung für 2 Jahre Ao. 1794 u. 95 Rthlr. 264	1056	-	Diverse Ausgaben	302	27
			Befindlichen Vorrath an gesponne- nen Garn, welches bey gegenstehenden Ueberschuß mit in Anschlag gebracht worden, bis jetzt aber noch unver- kauft ist; selbiger bestehet in 11 Schock Heeden-Garn		
			Rechne à Fl. 12 – Fl. 132	172	-
			und 100 Stück grobes Klunker-Garn à 12 Gr. – 40	557	27
			Saldo ist befindlich		
	17439	16		17439	16

Źródło: „Beylage zu den Danz. Nachrichten no. 47”, *Königlich Preußische Danziger Nachrichten und Anzeigen zum Nutzen und Besten des Publikums* (1795), po 1018.

I tę zapowiedź Schöps spełnił. Już w numerze z 5 grudnia 1795 r. opublikowano dochody z kwesty, która miała miejsce dokładnie miesiąc wcześniej. Zebrane kwoty przedstawiono z podziałem na okręgi: Główne Miasto (823 floreny i 23 grosze), Stare Miasto (108 florenów i 26 groszy), Stare Przedmieście (53 floreny i 8 groszy), Dolne Miasto wraz z Długimi Ogrodami (56 florenów i 22 grosze) oraz teren poza miejskimi murami (16 florenów i 4 grosze). Łącznie 5 listopada 1795 r. zebrano 1 058 florenów i 23 grosze⁴⁹.

W kolejnych miesiącach ukazywały się podobne informacje, a pod koniec roku sprawozdania obejmujące cały rok⁵⁰. Omówiony pokrótce materiał źródłowy może posłużyć do dalszych badań nad funkcjonowaniem tej instytucji w następnym latach. Instytut Ubogich funkcjonował w pierwotnym miejscu do 1823 r., przeżywając między innymi trudny czas wojen napoleońskich. Później przeniesiono go do Domu Poprawy (*Zuchthaus*). Kolejna zmiana w 1833 r. spowodowała, że znalazł on siedzibę w Dworze II przy ul. Polanki (*Pelonker Straße*). Jednocześnie zmieniono jego nazwę na Zakład Pracy i Ubogich⁵¹.

Piotr Paluchowski

To help and to cure. An input to the establishment of the Institute for the Poor (*Armeninstitut*) in Gdańsk and initial years of its operations (until 1795)

The article is a form of input complementing a gap concerning the Institute for the Poor (*Armeninstitut*) in its initial years of operation, namely until the year 1795. On the basis of handwritten and printed sources, the focus lies on presenting the genesis, circumstances of its creation, organisation and functioning of this charitable institution. Institute for the Poor was established in October 1788 as a result of extraordinary efforts of a merchant and official Caspar David Selck. The institution was supposed to help the poor who owned their own flats. One form of the Institute's operations was to hand over social benefits to those in need directly and on a weekly basis either in cash or in kind. The support also comprised free physician or surgeon care as well as the possibility to conduct work at home, mainly in the form of spinning wool and linen. At first, the institution occupied one chamber in the House of Charity (*Spend- und Waisenhaus*) located in Sieroca Street (*Am Spendhaus*), from where it was later moved to a nearby building located in the same street, which had been bought specifically for that purpose. In 1823 it was relocated to the Correction House (*Zuchthaus*).

⁴⁹ [„Durch die monatliche Sammlung...“], *Königlich Preußische Danziger Nachrichten und Anzeigen zum Nutzen und Besten des Publikums* (1795): 1033.

⁵⁰ Z uwagi na ich ciągłość i liczbę podawanych tam informacji staną się one przedmiotem zainteresowania w innym tekście przygotowywanym przez autora; wysokość zebranych kwot podano również w: Wutstrack, *Historisch-topographisch-statistische Nachrichten*, 183–187.

⁵¹ Szarszewski, *Instytut Ubogich*, 412.